

Manuel Sanchis Guarner i les entitats valencianistes

Josep Daniel Climent [Universitat de València]

Manuel Sanchis Guarnier nasqué l'any 1911 a València, ciutat provinciana i cofoia, que acabava de celebrar l'Exposició Regional de 1909, com a símbol de la puixança i vitalitat de l'emergent burgesia capitalina.

Aquell mateix any desapareixia Teodor Llorente, pare i genitor de la Renaixença Valenciana i, a la vegada, qui li havia conferit una especial tarannà que la portà a abdicar de la politització del moviment, segurament com a estratègia d'actuació davant dels obstacles amb que es trobà, tal i com opina Rafael Roca (2004: 119-126). No ens ha d'estranyar, per tant, que els jòvens valencianistes lloaren la seua figura sense desmai fins a la seua desaparició.

Des de ben prompte el jove Sanchis Guarnier manifestà un gran interès per la llengua i cultura dels valencians, segurament per influència del seu oncle, Josep Sanchis Sivera, que se'n féu càrrec de la seua educació a la mort dels seus pares, tal i com ell mateix reconeix en la dedicatòria de la seua *Gramàtica Valenciana* (1950) on afirmava "que m'ensenyà d'estimar, com cal, les manifestacions de l'esperit de València". En aquest sentit, no és agosarat creure que Sanchis Guarnier sempre veié en el seu oncle un exemple a imitar, i que la seua presència contribuï de manera decisiva en la formació del seu caràcter compromés i responsable, en la seua estima per la cultura valenciana.

Estudià dret i filosofia i lletres, secció d'història, i amb tan sols vint anys participà en la fundació d'Acció Cultural Valenciana, entitat universitària de caràcter nacionalista, la qual cosa ens ofereix una idea de les seues inquietuds, del seu pensament i dels anhels valencianistes que recorrien el seu esperit. No ens ha de sorprendre, per tant, que al llarg de la dècada dels anys trenta participés en diverses iniciatives relacionades amb l'estudi i divulgació de la llengua, la cultura i la història dels valencians.

El moviment valencianista, nascut el novembre de 1904 amb la fundació de l'entitat València Nova de la mà de Faustí Barberà, visqué a partir de 1931 moments de certa satisfacció amb la presència de dos grups significatius en el panorama polític valencià; per una part, Unió Valencianista, encapçalada ara per Joaquim Reig, després de la fugida d'Ignasi Villalonga a la Derecha Regional Valenciana; i per l'altra, l'Agrupació Valencianista Republicana, fundada l'abril de 1930, que proposava la implantació de la república i la formació d'un estat federal, partit en el qual arribà a militar el jove Sanchis Guarner. Per primera vegada apareixen en l'escenari polític dues formacions valencianistes enfrontades ideològicament; de fet, en les eleccions d'abril de 1931, Unió Valencianista es situà entre les forces que recolzaven la monarquia, i l'AVR entre les files del Front Republicà. També per primera vegada, els dos partits aconseguiren accedir a una institució, l'Ajuntament de València, de la mà de Francesc Soto Mas i Enric Duran i Tortajada, de l'AVR, i de Joaquim Reig d'UV.

És en aquest context d'anhels i esperances que Manuel Sanchis Guarner es plantejà la seua participació en la vida cultural valenciana, i amb coherència amb la seua manera de pensar es relacionà amb les escasses entitats valencianistes que operaven en aquell moment.

D'aquesta manera observarem que durant l'època republicana Sanchis Guarner es mantingué al marge d'entitats com Lo Rat Penat o el Centro de Cultura Valenciana, marcades pel seu caràcter conservador i amb escassa empenta política nacionalista. En canvi, però, la seua participació fou més activa en altres societats com ara el Centre d'Actuació Valencianista o PROA, que propugnaven l'existència d'entitats capaces d'aglutinar tots els sectors valencianistes més enllà de qualsevol tendència política. Es tractava, si més no, de contribuir des del món cultural a l'extensió del valencianisme a la totalitat de les forces polítiques i socials de la societat valenciana.

D'aquesta manera, tot seguit ens ocuparem de les activitats culturals i socials que Sanchis Guarner emprengué en aquest període anterior a la Guerra Civil, on trobarem no solament un jove estudiant que maldava per adquirir una sòlida formació intel·lectual, sinó també a un ciutadà compromés amb la cultura del seu poble, i que s'esforçava per difondre la seua llengua, tal i com demostrà en les conferències que pronuncià o llibres que publicà, com ara *La llengua del valencians* (1933).

Dissortadament, el període entre 1931 i 1936 no fou sinó un oasi de llibertat en un extens desert, i ben aviat passarem de les esperances en la recuperació cultural, lingüística i política del poble valencià a la repressió més ferotge de qualsevol manifestació dels drets nacionals dels valencians.

Sanchis Guarner, com molts altres, visqué l'etapa de la guerra amb especial intensitat. Quan esclatà la Guerra Civil s'incorporà, com a voluntari, a les milícies de la FETE, i en poc de temps adquirí el grau de capità. La seua participació activa en defensa de la legalitat republicana el portà a ser condemnat a 20 anys de presó per, segons la sentència, estar afiliat a *Esquerra Valenciana* i per mostrar-se "entusiasta partidario de la causa roja y ya detenido en un campo de concentración hizo mofa de los principios y organización de la Causa nacional y personas a ella afectas". Encara que no va complir la totalitat de la condemna per beneficiar-se d'un indult general, estigué empresonat més de tres anys, i en eixir, acceptà l'ofertament del seu amic F. de B. Moll de col·laborar en l'elaboració del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

A Mallorca residí fins el 1959, any que retornà a la ciutat de València per tal d'impartir classes de francès a l'Institut Sant Vicent Ferrer, i també alguns cursos a la Universitat de València.

Al llarg d'aquests anys, Sanchis Guarner sempre mantingué forts i estrets llaços afectius i culturals a València, tot i que la forçada absència el mantenien al marge de les migrades activitats culturals que allí s'hi duïen a terme. Ara bé, fins a l'any 1962 s'hi vinculà al grup de l'editorial Torre, encapçalat per Miquel Adlert i Xavier Casp, amb qui col·laborà en l'edició dels llibres de l'editorial, i amb qui mantingué idèntics plantejaments literaris i lingüístics. Els enfrontaments personals dels dirigents de Torre amb Carles Salvador i el grup de valencianistes arrecerats sota les ales de Lo Rat Penat separà Sanchis Guarner d'aquesta institució, i no serà fins a principis de la dècada dels seixanta que col·laborà amb ella.

Pel que fa al Centro de Cultura Valenciana, hem de dir que durant la llarga postguerra arrossegava una trista i migrada activitat cultural. La major part de les seccions existents quasi no funcionaven, i únicament s'hi mantenia l'edició de la revista *Anales del Centro de Cultura Valenciana*. Tenim constància dels esforços de Nicolau Primitiu per dinamitzar la *Secció de Toponímia i Paleotoponímia* d'aquesta entitat, que inicià les seues activitats el maig de 1943, amb Carles Salvador com a secretari, amb un intent de replega dels topònims valencians en perill de desaparició per la forta pressió castellanitzant.

En tot cas, en aquesta llarga i dolorosa postguerra, aquestes seran únicament les dues entitats que podien acollir iniciatives i activitats mínimament valencianistes, això sí, amb el conseqüent camuflatge per semblar totalment innòcues al règim franquista. De fet, així ho entengueren Carles Salvador, Josep Giner, Nicolau Primitiu o Gaetà Huguet quan decidiren impulsar els cursos de valencià a Lo Rat Penat, malgrat les reticències i, fins i tot, els atacs d'altres valencianistes.

En el cas de Manuel Sanchis Guarner, el seu acostament envers aquestes dues entitats fou més tardà, una vegada de retorn de Mallorca, i únicament perquè s'adonà que la seua presència podia aportar aspectes positius tant a les entitats en concret com al conjunt de la societat valenciana. En el cas de Lo Rat Penat, Sanchis Guarner participà pronunciant conferències dins dels actes que s'hi organitzaven al voltant dels cursos de llengua i cultura i, fins i tot, actuà com a mantenidor dels Jocs Florals el juliol de 1971. Al Centre de Cultura Valenciana s'acostà gràcies a la crida de Nicolau Primitiu, aleshores president i vell amic, entestat com estava en revitalitzar l'entitat introduint elements valencianistes que variaren el seu rumb.

La nostra pretensió en aquestes pàgines serà la de situar l'actiu professor en relació amb les entitats valencianistes que actuaven en aquests dos períodes històrics, i això a partir dels lligams establerts amb Nicolau Primitiu Gómez Serrano, persona considerada per la totalitat dels valencianistes com un home de consens, qui als anys trenta ocupà la presidència d'Acció Cultural Valenciana, de Lo Rat Penat i de Proa, i als anys seixanta, una altra vegada, de Lo Rat Penat i del Centro de Cultura Valenciana.

En aquest sentit, hem de remarcar que Nicolau Primitiu i Manuel Sanchis Guarner mantingueren una magnífica relació des dels anys trenta, tal i com demostra el parlament que aquest darrer pronuncià en l'acte de lliurament de la placa homenatge de la Fundació Huguet a l'il·lustre bibliòfil el 10 de setembre de 1967:

Els qui hem fet del valencianisme un estil de vida, en tenim consciència de militants. I en tota causa, a més de l'afirmació de fe, hi ha una jerarquia de valors morals i de caps d'acció.

Vós, don Nicolau, sou des de fa molts de temps el patriarca venerat de la nostra causa, i Déu vulga que seguïu essent-ho molts més anys encara. Hem rebut de vos grans lliçons de patriotisme insubornable, altruista i senyorívol. Gràcies pel vostre mestratge i us prometem que procurarem de fer-nos-en dignes. Particularment us he d'agrair una lliçó ben concreta. En el procés ascensional del valencianisme, els intel·lectuals de la vostra generació es limitaven a conrear la nostra llengua en el camp de la poesia amb

alguna tímida incursió pel camp de la política o de la prosa literària. Vós, don Nicolau —secundat només per Martínez Ferrando, el Pare Ivars i no sé si cap més—, ens ensenyàreu que si volem que el valencianisme siga integral, cal que conreem la nostra llengua com a vehicle d'expressió científica. Demanem a Déu que es digne concedir-vos molts anys de vida per al bé del país i de la cultura autòctona, i per a exemple de la joventut valencianista actual, inquieta i poc disciplinada, però plena d'empenta i d'il·lusió.¹

Anys d'il·lusions i d'esperances, 1930-1936

Una militància primerenca, Acció Cultural Valenciana

El 8 de març de 1930 nasqué a València Acció Cultural Valenciana,² entitat cultural integrada per jòvens universitaris, tant professors com estudiants, que defensaven un valencianisme cultural integrador, on les diferències polítiques no enterboliren la defensa de la llengua i la cultura dels valencians.³

Des del 18 d'abril de 1930 fins el 15 del mateix mes de 1931 editaren *Acció Valenciana. Boletí quinzenal. Orgue d'Acció Cultural Valenciana*,⁴ dirigit primer per Mateu i Llopis i després per Lluís Querol i Roso, a través del qual podem fer-nos una idea dels plantejaments culturals i polítics que propugnaven. Des del primer número deixaven ben clara la posició del grup; per una part, feien constar la “unitat de llengua i esperit amb Mallorca, Catalunya i el Roselló”, i per altra, reconeixien l'existència de diversos territoris políticament separats: “L'història ens ha separat políticament i aixís haurà d'ésser sempre, més per damunt de les fronteres, l'unitat de raça i de llengua ens ha de mantindre ben units”.

Certament, els plantejaments polítics que defensaven estaven en la línia dels propugnats per la majoria dels sectors valencianistes del moment, i que amb lleugeres innovacions seguien la Declaració Valencianista defensada per la Joventut Valencianista el 1918. Per sobre de tot, però, situaven la defensa d'un valencianisme integrador, amb un clar predomini de les qüestions culturals per damunt de les lluites polítiques, i on tenien cabuda diverses sensibilitats i maneres d'entendre el fet nacional valencià.⁵ Així afirmaven que “els indicarem a uns i a altres [...] el gust amb què voldríem una mica més de cordialitat i una mica més de companyonatge comprensiu i tolerant entre les agrupacions que porten el cognom de valencianistes. Voldríem que tingueren present que el valencianisme està encara en bolquerets i que cal una cooperació de tots els que l'estimen per tal de criar-lo robust”.⁶

1. Carta de la Universitat de València, Curso para Extranjeros, Cátedra “Mediterráneo” al Sr. Nicolau Primitiu Gómez Serrano agraïnt-li el seu mestratge com a patriarca del valencianisme polític. Arxiu Històric Municipal d'Elx. Fons Manuel Sanchis Guarner. CAPSA 1 (Carpeta 1). Agraïsc a l'amic Vicent Ferran García Perales que m'ha facilitat aquest text.

2. La primera Junta Directiva d'Acció Cultural Valenciana estava integrada per Germà Vicens i Moltó com a president; Emili Gómez Nadal vicepresident; Francesc Carreres Calatayud secretari; Jesús García Tolsà vicesecretari; Francesc Bañon i Vicedo tesorero; Manuel Sanchis Guarner comptador; Juli Feo Cremades bibliotecari; i com a vocals Antoni Igual i Úbeda, Carles Tudela i Josep Llavador (*Acció Valenciana*, 1, 15 d'abril de 1930).

3. Gómez Nadal en una entrevista amb

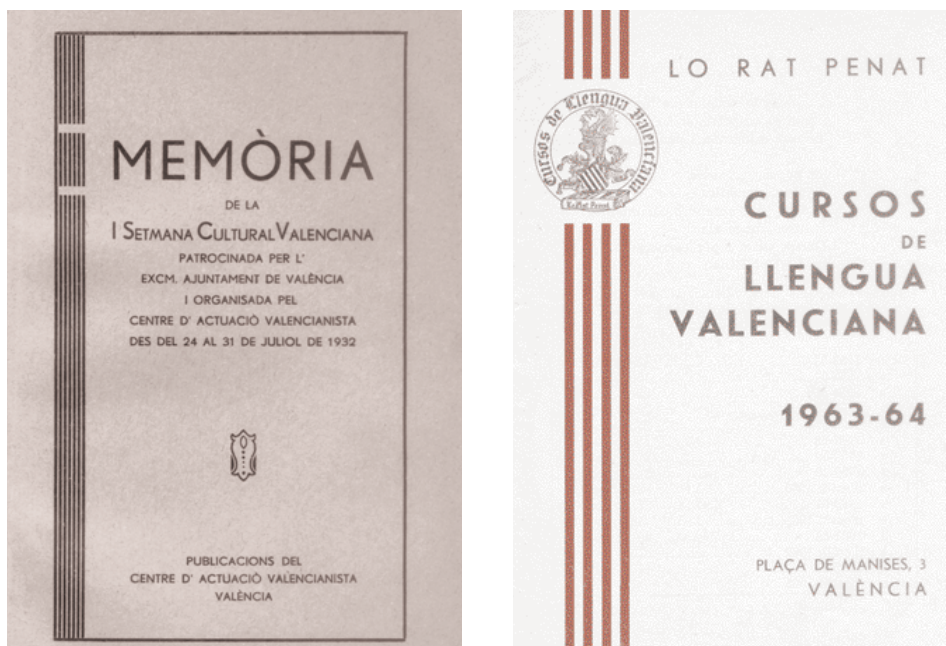
Pérez Moragón (1980: 82) parla de l'existència de dos grups al si del moviment: “Hi havia dos grups conjuntament en aquest moviment d'Acció: els qui ja havien acabat els estudis (per exemple Mateu i Llopis, Lluís Querol, Antoni Igual i Úbeda, jo mateix) i els estudiants [...] Al costat d'això hi havia els estudiants; uns de la nostra Facultat de Filosofia, d'altres de la de Dret... En realitat eren uns quants amics que els uns tirant dels altres havien vingut a fer aquest grup. Hi havia Carreres Calatayud [...] hi havia Grima, Llavador, Sanchis Guarner... en fi, uns quants elements, també un condeixeble meu, que ja ha mort, García Tolsà... En fi: hi havia un moviment a la Universitat, d'acord, però tot això representava ben poca cosa, érem una dotzena. Ja és millor que no res, però, en fi, darrere d'això no hi havia res”.

4. Segons *Acció Valenciana* (núm. 12, 1 d'octubre de 1930), la redacció estava for-

mada per: Director, Felip Mateu i Llopis; Redactor en cap, Francesc Carreres i Calatayud; Redactors, Agustí Alaman i Rodrigo, Joan Grima i Reig, Jesús García Tolsà i Manuel Sanchis Guarner. Com a col·laboradors hi figuraven: Francesc Almela i Vives, Emili Gómez Nadal, Antoni Igual i Úbeda, Francesc Morote i Chapa, Artur Perucho, Lluís Querol i Carles Salvador i Gimeno. A partir del número 15 (15 de novembre de 1930) va canviar el director per haver-se'n d'anar fora del país Mateu i Llopis, i fou substituït per Ll. Querol.

5. De fet, en diversos números del setmanari *Acció Valenciana* s'aclaria que “la Direcció advertix que no es fa solidària de les opinions exposades als articles signats; d'aquests responen llurs autors” (núm. 14, pàg. 1, 1 de novembre de 1930).

6. “Amistat respectuosa”, *Acció Valenciana*, núm. 16, 22 de setembre de 1930.

Aquesta declaració de principis no impedirà que diversos col·laboradors de la publicació mantinguin posicions clarament confrontades amb aquest esperit de confluència valencianista, i proposen una unificació política entre totes les terres de parla catalana. Segurament, aquesta diversitat d'opinions provocà que l'editorial del número 8 (15 de juny de 1930) proclamés la neutralitat d'Acció Cultural Valenciana i del seu òrgan d'expressió, *Acció Valenciana*, entitat i publicació que aspiraven a ser punt de trobada de les diferents sensibilitats existents en el camp del valencianisme.

Siga com siga, el cas és que al si del grup, que fou presidit des de finals de 1930 per Nicolau Primitiu, s'hi mantingué una certa convivència de plantejaments, encara que conforme passava el temps cada vegada era més habitual trobar postures que defensaven la unitat política amb Catalunya i Balears. A més a més, Acció Cultural Valenciana mantenia estrets lligams amb l'entitat Palestra de Barcelona, amb la qual s'havia federat el novembre de 1930, i amb l'Associació per la Cultura de Mallorca ("La nostra actuació", *Acció Valenciana*, núm. 15, 15 de novembre de 1930). Aquest "radicalisme nacionalista del grup", en paraules d'Alfons Cucó (1971: 198), portà al setmanari *Acció Valenciana* (núm. 24, 15 d'abril de 1931) a oblidar la instauració de la II República espanyola el 14 d'abril de 1931 i a saludar efusivament la proclamació de l'Estat Català el dia següent.

És en aquesta entitat, Acció Cultural Valenciana, i en aquesta publicació, *Acció Valenciana*, on hem de situar els inicis valencianistes de Manuel Sanchis Guarnier. De fet, podem afirmar que els plantejaments d'un valencianisme integrador, de defensa de la unitat de la llengua catalana i de respecte a la identitat política de cada territori, l'acompanyaran al llarg de tota la seua vida, i seran els elements articuladors del seu pensament polític i lingüístic.

A més de la tasca de comptador de l'entitat, càrrec que ocupava des de la primera junta, Sanchis Guarnier també participà en la revista *Acció Valenciana* en una de les iniciatives més interessants que va portar a terme, la campanya "Vers la creació d'una Acadèmia de la Llengua", impulsada per aquesta publicació entre maig i agost de 1930. Es tractava de demanar l'opinió a diverses persones relacionades

amb la llengua i la literatura catalana sobre la conveniència o no de crear a València un organisme regulador de la llengua. La iniciativa nasqué arran d'un article publicat per Jordi de Fenollar a *Las Provincias* el diumenge 11 de maig, en el qual "llançava l'idea de la creació d'una Acadèmia de la llengua qu'es parla en lo Regne de València, Catalunya i Mallorca" (*Acció Valenciana*, núm. 3, 15 de maig de 1930).

D'aquesta manera veurem com desfilaran per les pàgines de la publicació diverses persones que donaran la seua opinió sobre el tema, com ara Teodor Llorente i Falcó, Lluís Fullana, Antoni M. Alcover, Josep Sanchis Sivera, Lluís Revest o Pompeu Fabra. El procediment utilitzat era el de l'entrevista, i per tant, cada personatge contestava una sèrie de preguntes realitzades pels entrevistadors, Manuel Sanchis Guarner i Francesc Carreres i de Calatayud. Aquesta fou la primera vegada que el jove Manuel Sanchis Guarner, de solament 19 anys, participà de manera activa en una iniciativa d'especial significació lingüística.

No cal dir que la intervenció de Sanchis Guarner en aquesta entitat contribuí fortament en la configuració del seu pensament valencianista, i el contacte amb persones com Emili Gómez Nadal o Mateu i Llopis afermà de manera decidida el seu incipient nacionalisme.

Uns tímids contactes amb Lo Rat Penat i el Centro de Cultura Valenciana

Si bé la participació de Manuel Sanchis Guarner fou ben intensa al si d'Acció Cultural Valenciana, no podem dir el mateix de les dues entitats més significatives del valencianisme cultural d'aleshores, Lo Rat Penat i el Centro de Cultura Valenciana.

Si des del segle XIX hi havia a València alguna entitat representativa del valencianisme cultural aquesta era Lo Rat Penat. Això sí, al llarg de la seua història només havia aconseguit aglutinar els sectors més conservadors, i malgrat els desitjos del seu fundador, Constantí Llobart, l'entitat mantingué durant tots aquests anys una vida lànguida i somorta, en absolut d'acord amb les necessitats del valencianisme, i amb una actitud immobiliària en temes transcendents com la reivindicació de l'ús del valencià o el seu ensenyament.

Per altra part, també és de veres que, en determinades ocasions, l'entitat semblava renàixer, com ara l'etapa de presidència de Nicolau Primitiu Gómez-Serrano (1933-35), qui s'esforçà per adequar la vella societat a les necessitats del moviment valencianista dels primers anys de la II República; aquest, però, hagué d'abandonar el càrrec als dos anys decebut de la resistència de molts dels seus membres a qualsevol transformació.

Segurament per això, Manuel Sanchis Guarner no mantingué a penes relacions amb Lo Rat Penat durant el període republicà, mentre que preferí col·laborar en altres institucions com el Centre d'Actuació Valencianista o Proa, les quals havien nascut amb idèntics interessos que Acció Cultural Valenciana, aglutinant les diferents sensibilitats del valencianisme al voltant d'iniciatives de caràcter cultural.

Tanmateix, hi hagué una ocasió en què es dirigí al president de Lo Rat Penat, Nicolau Primitiu, per demanar-li públicament a través d'un article aparegut a *El Camí* (núm. 133, 29 de setembre de 1934) que aquesta institució encapçalés les iniciatives per coordinar el que havien de ser els actes culturals previstos per a commemorar el 700 aniversari de l'entrada de Jaume I a València. Sanchis entenia que els valencianistes havien d'aspirar a alguna cosa més que la realització d'actes folklòrics i festius, i per això proposava la creació de "la Biblioteca València, la publicació del *Llibre del Repartiment*, la creació de seminaris i càtedres de disciplines valencianes, i de la Facultat de Pedagogia en la nostra Universitat, l'acabament de les obres de restauració del Palau de la Generalitat i de la Llotja, etc.". A més a més, també proposava la celebració d'alguns congressos "com el d'historiadors de la Corona d'Aragó, el de conreadors

i aimants de la nostra llengua, una II Conferència d'Economia del País Valencià, etc., etc.". Ara bé, per tal que aquestes celebracions no foren "unes festes de cartó i que, al cap i a la fi, s'obliden passats tres dies", calia que "els valencianistes autorisats es disposaren a col·laborar amb els elements oficials". Per tot açò, afirmava, "brinde al meu il·lustre Nicolau Primitiu la idea —o l'encoratge a realitzar-la si és que ja l'abrigava— que Lo Rat Penat, la societat degana del valencianisme, prenga la iniciativa d'aplegar a les autoritats i representants dels organismes oficials, de les entitats valencianistes, dels partits polítics, de les fores vives, etc., i que d'esta assemblea en la casa pairal de la valenciania surta un comitè encarregat de l'organització de les esmentades festes".

En aquest cas, la presència de Nicolau Primitiu a la presidència de Lo Rat Penat possibilitava la celebració del dit aniversari amb uns plantejaments nacionalistes, i per aquest motiu Sanchis Guarner no volgué desapropiar l'ocasió per demanar un protagonisme de la vella societat, conscient com era que només aquesta institució seria capaç d'aconseguir l'adhesió de tots els elements valencianistes i el concurs, imprescindible, de les autoritats locals i provincials en la celebració de dita commemoració.

Siga com siga, la proposta no ultrapassà els límits del paper escrit. La convulsa situació social i els enfrontaments polítics, primer, i el colp d'estat de Franco el juliol de 1936, després, impediren qualsevol celebració.

Pel que fa al Centro de Cultura Valenciana,⁷ no ens consta cap col·laboració de Manuel Sanchis Guarner en aquesta entitat durant aquest període, tot i que el president de la societat fou el seu oncle, Josep Sanchis Sivera, des de juliol de 1927 fins a juliol de 1936.

En tot cas, el valencianisme d'aquesta entitat, folkloritzant i castellanista, no era de l'estil del jove estudiant universitari, que segurament observava les seues iniciatives amb molt de respecte, però des de la llunyania d'uns plantejaments polítics i culturals molt distants respecte al seu país dels propugnats pels seus venerables membres.

La participació en la I Setmana Cultural Valenciana

Per altra banda, com hem dit abans, Manuel Sanchis Guarner preferí col·laborar amb altres entitats valencianistes que havien sorgit gràcies al creixement espectacular del valencianisme des de la instauració de la II República. Ens referirem al Centre d'Actuació Valencianista i a Proa.

Efectivament, una de les societats valencianistes amb les quals Sanchis Guarner col·laborà fou el Centre d'Actuació Valencianista, organisme de marcat caràcter cultural, creat l'agost de 1931 amb la idea d'esdevenir un punt de contacte entre les diferents sensibilitats del valencianisme i de mantenir un pont de diàleg entre totes elles. Aquesta neutralitat política propicià la gran acceptació que va tenir en la societat valenciana i l'altíssim grau d'adhesió que aconseguia en les activitats que duia a terme.⁸ Una de les iniciatives més

7. Fundat el 20 de gener de 1915, per iniciativa, entre altres, de Juan Pérez Lucia, propietari i director de *La Voz de Valencia*, Diputat Provincial per la Liga Católica i president de Lo Rat Penat des de 1916 fins a 1919, tenia "por objeto el de realizar la superior investigación en todos los ordenes de la cultura general, y en especial, de la valenciana", segons consta en la proposició presentada per aquest a la Diputació Provincial el 9 de juliol de 1913.

8. La primera Junta Directiva estigué for-

mada per Emili Cebrián Navarro, president; Bernat Bono i Barber, secretari i Angeli Castanyer, Josep García Marzal i Angeli Estellés com a vocals (*El Poble Valencià*, 6, 8 d'agost de 1931). Posteriorment, el 23 de gener de 1933 se celebraren eleccions i canvià la composició de la direcció de l'entitat: Joaquim Reig, president; Emili Cebrián Navarro, secretari; Joan B. Carles Llemosí, tresorer; Maximilià Thous Llorenç, Angeli Castanyer, Emili Beüt i Belenguer, Antoni Llorens i Ramon Temprado com a vocals.

Aquest canvi en la direcció del CAV suposà també un canvi radical en els seus plantejaments políticossocials, i l'entitat optà per participar de manera activa en el procés polític d'acord amb les directrius programàtiques marcades pel principal dirigent, Joaquim Reig, que intentà formar un partit polític 'totalitari', tal i com havia definit en la seua obra teòrica més significativa, *Concepte doctrinal del valencianisme* (València, 1932). Sobre aquesta qüestió vegeu Cucó (1999: 215-242, sobretot, 217-220).

significatives que dugué a terme fou la celebració les Setmanes Culturals Valencianes durant els anys 1932, 1933 i 1934.

La primera Setmana Cultural Valenciana es realitzà durant els dies 24 i 31 de juliol de 1932, i comptà amb el recolzament de l'Ajuntament de València, gràcies a la presència de regidors valencianistes com ara Enric Duran i Tortajada. S'hi pronunciaren, entre altres, conferències sobre prehistòria, Emili Gómez Nadal, etnografia, Maximilià Thous i Orts i pintura, Àngel Sánchez Gozalvo; però la primera de totes fou la pronunciada per Manuel Sanchis Guarner sobre "Història i Geografia del País Valencià", en la qual afirmava, entre altres moltes qüestions, que la causa del tebi nacionalisme valencià l'havíem de cercar en la ignorància absoluta que de si mateixos tenien la majoria dels valencians. Així mateix considerava que donada la situació política valenciana, el valencianisme integral ofería la solució més satisfactòria, mentre que pensava que el valencianisme floralista era un interpretació sentimental que no resolía el problema.

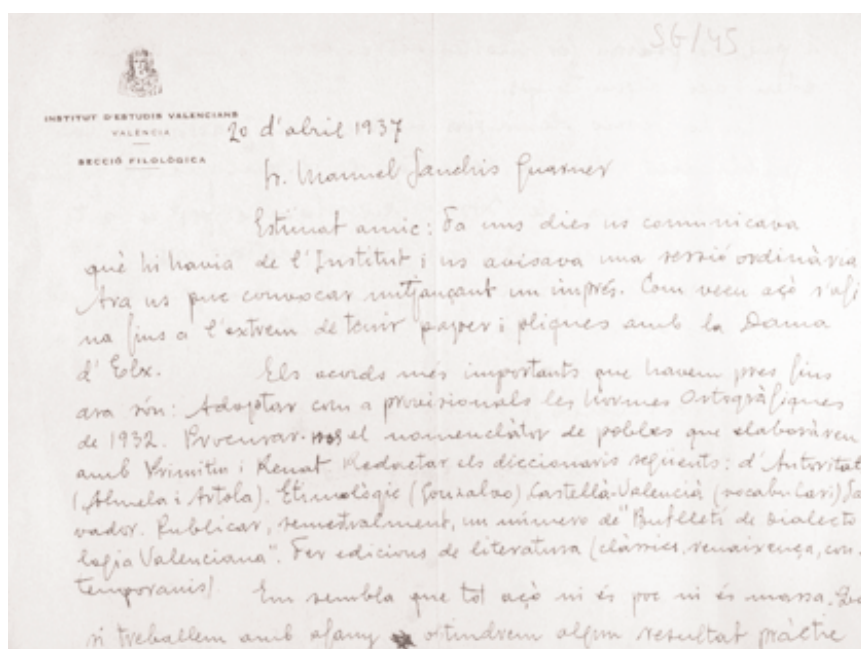
Als pocs dies aparegué a *El Mercantil Valenciano* (5 d'agost de 1932) un article, "Al primer tapón zurrapa, o la revelación del joven catalanizante", signat per "El Solitario en todas partes", pseudònim que amagava a l'erudit d'Altea Francesc Martínez Martínez, en el qual s'acusava al jove valencianista d'atacar a Lo Rat Penat, institució venerable que "merece todos los respetos de los verdaderos amantes de la patria valenciana", d'aprofitar la conferència per a "demostrarnos sus fervores catalanistas al hablarnos de la *Gran Cataluña*", de deixar patent que "no sentía grandes entusiasmos por el Rey Conquistador [...] por el hecho de no haber sumado Valencia a Cataluña", i de menysprear Sant Vicent Ferrer considerant-lo "un político inepto" per la seua actuació durant el Compromís de Casp.

Des de ben aviat, per tant, Sanchis Guarner arrossegà l'etiqueta de catalanista per una de les seues primeres intervencions públiques de certa rellevància. És per això que des de les pàgines d'*El Camí* ("Lletra oberta per al Solitario en todas partes", núm. 24, 30 de juliol de 1932) s'ocupà de rebatre totes i cadascuna de les injustes acusacions, i remarcà que sobre Lo Rat Penat "vaig dir tan sols que el valencianisme de la venerable societat el considerava incomplet, perquè comprenia el caire poètic i àdhuc erudit del valencianisme, però es desentenia per complet del polític, quan el meu patriotisme integral abarca tos tres".

Posteriorment, Francesc Martínez encara replicà des d'*El Camí* (núm. 26, 27 d'agost de 1932), ara amb un to molt més conciliador, i fins i tot li oferí la seua amistat. Sanchis Guarner, per la seua part, insistia en la necessària unitat i consens dels valencianismes per tal d'afavorir el seu creixement, en una línia semblant a la que propicià pactes com el de les Normes de Castelló tan sols uns mesos després: "Donat l'estat actual del nostre moviment nacionalista, cal que els valencianistes afirmem les nostres coincidències i no remarquem les discrepàncies, perquè açò seria desorientar al gran públic que ja comença a seguir-nos".

No cal dir que, amb tan sols 21 anys, Sanchis Guarner ja demostrà una actitud assenyada i intel·ligent, que situava els interessos del moviment valencianista per damunt dels propis, i que de cap manera estava disposat a fer créixer el fantasma del *perill català* brandit inconscientment per Josep M. Bayarri uns mesos abans.

En la segona i tercera setmanes culturals, corresponents als anys 1933 i 1934, Sanchis Guarner ja no pogué participar, absent com era de València, per realitzar els estudis de doctorat a Madrid i haver-se incorporat al Centro de Estudios Históricos com a becari.

Carta de Carles Salvador.

La col·laboració amb Proa, Consell de cultura i relacions valencianes

Pel que fa a l'organització de la IV Setmana Cultural Valenciana, prevista per a 1936, l'entitat encarregada de la seua organització fou Proa, el president de la qual era Nicolau Primitiu. La clara orientació política que havia pres el Centre d'Actuació Valencianista a partir de l'Assemblea del 26 de juny de 1935, amb l'abandonament de les anteriors posicions en defensa d'un valencianisme integrador, la renovació del Consell Directiu, encapçalat ara per Francesc Bosch i Morata, i el nomenament d'una Comissió Política, desaconsellaven que aquesta entitat continués encarregant-se d'aquesta tasca.

Per altra banda, el naixement de Proa responia en la pràctica a l'intent de formar un organisme que coordinara les activitats valencianistes, almenys en el terreny cultural. De fet, els plantejaments que s'observaran en l'organització de la IV Setmana Cultural seran idèntics als dels anys anteriors, tal i com podem comprovar: "En prendre PROA al seu càrrec la preparació dels actes culturals de la Setmana, ho fa dins de la trajectòria senyalada en les anteriors anys i amb el propòsit de reunir almenys la cooperació entusiasta de tots els valencianistes. Aspira, per tant, a què les jornades de la Setmana, consagrades als temes fonamentals de la vida cultural valenciana, esdevinguen una manifestació pletòrica de les nostres possibilitats actuals i de les aspiracions que sentim en relació al conreu del propi esperit".⁹

És tractava d'uns objectius coincidents amb els defensats per l'entitat des del seu naixement, enfortir la personalitat valenciana a través de l'organització d'activitats culturals, i que aquestes serviren per millorar la unitat de tots els valencianistes, amb la vista posada en la consecució de l'autonomia per al País Valencià.

La IV Setmana Cultural Valenciana estava prevista per als dies 26 de juliol al 2 d'agost de 1936. El dimecres d'aquella setmana estava dedicat al Dia de la Llengua, i Manuel Sanchis Guarner havia de parlar

9. Aquest comunicat fou reproduït, almenys, a *Timó* (10-11, abril-maig de 1936) i *Acció* (110, 4 de juliol de 1936).

d'”Els parlars comarcals valencians”, mentre que Carles Salvador explicaria la seua experiència sobre “La classe de valencià al Centre de Cultura”, que ell mateix impartia des del mes d'abril d'aquell any.

Malgrat que els preparatius de la Setmana Cultural estaven bastant avançats,¹⁰ l'esclat del conflicte bèl·lic “col·lapsà les manifestacions culturals” programades, tant d'aquesta com d'altres organitzacions i entitats culturals valencianistes durant el període de la Guerra Civil, tal i com ha posat de manifest Ricard Blasco (1979: 95); senzillament, hi havia altres necessitats d'acció més urgents.

Per altra banda, Manuel Sanchis Guarner també publicà diversos articles a la revista *Timó*, portaveu de Proa. El més significatiu fou el titulat “Llista de noms de Municipis de llengua valenciana” (*Timó*, núm. 6-7, desembre-gener 1935-1936, p. 4-6 i núm. 10-11, abril-maig 1936, p. 5-6), signat també per Nicolau Primitiu i Josep Giner, que havia estat elaborat a partir d'un primitiu treball de Sanchis.¹¹

Els precedents d'aquest estudi els hem de trobar en la confecció d'una *Llista dels noms dels Municipis del Principat* elaborada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 1933. Posteriorment, el 1935, aquesta institució constituí una ponència, formada per Pompeu Fabra, Josep M. Casacuberta, Joan Coromines i Sanchis Guarner per tal d'elaborar una llista semblant dels municipis valencians. En aquest sentit, Nicolau Primitiu, Sanchis Guarner i Josep Giner van aprofitar la visita de Pompeu Fabra, Joan Coromines, Josep M. Casacuberta i Ramon Aramon els dies 24 a 27 de novembre de 1935 per intercanviar punts de vista sobre aquest estudi i confrontar “els respectius estudis del que ha d'ésser el nomenclàtor dels pobles del País Valencià. És d'agrair molt vivament esta col·laboració competentíssima en la tasca que es porta a efecte per a la redacció d'aquell nomenclàtor” (*Timó*, 5).¹²

La segona part no aparegué fins els mesos d'abril i maig de 1936 (*Timó*, núm. 10-11, p. 5-6), i la resta del treball no veié la llum a causa de l'inici de la guerra del 36.¹³ Així i tot, un any després, des de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Valencians¹⁴ es continuà treballant en la confecció d'un “nomenclàtor de municipis de llengua valenciana”, tasca duta a terme per Carles Salvador i Manuel Sanchis Guarner, amb la col·laboració, entre altres de Nicolau Primitiu. Aquest treball fou publicat el 1938 per l'Institut d'Estudis Valencians encara que en unes condicions bastant precàries a causa de la situació bèl·lica existent, i la seua difusió fou ben escassa.

10. El 17 de juliol de 1936 Nicolau Primitiu escriu al seu diari que “els treballs per a la preparació de la IV Setmana Cultural van per bon camí i esperem que tinguen algun èxit valencianiste”. Vegeu *Vària I*, 17 de juliol de 1936.

11. Sembla que la intencionalitat de Nicolau Primitiu era publicar aquest article també a la revista *Anales del Centro de Cultura Valenciana* i al *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, però, per motius que desconeixem, només va aparèixer a *Timó*: “El senyor Nicolau Primitiu participà a la Junta estar fent l'índex ortogràfic dels pobles de l'antic Regne de València, treball degut principalment al senyor Sanchis Guarner ab la col·laboració d'altres senyors, i que aquest treball rònegament es publicaria en *Timó*, el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* i *Anales del Centro de Cultura Valenciana*; el senyor Director Degà, en nom del Centre, acceptà l'ofertament lloant aquesta obra tan necessària”.

Acta de la Junta de Govern del *Centro de Cultura Valenciana*, 3 de febrer de 1936.

12. La crònica anònima de la revista *Timó* (núm. 5, novembre de 1935) és obra d'Adolf Pizcueta, segons informa Antoni Ferrando (2000: 137). La persona encarregada per la *Secció Filològica* de l'IEC per a revisar i discutir els punts problemàtics de la llista elaborada per Nicolau Primitiu, Josep Giner i Sanchis Guarner fou Joan Coromines, tal i com es desprén de la carta adreçada a aquest darrer: “El viatge a més a més d'altres finalitats d'ordre literari, nacional i lingüístic, té la d'entrevistar-se amb vosté (i les altres persones que hi hagin intervingut, però principalment amb vosté) per acabar d'aclarir els punts dubtosos que resten en el nomenclàtor ortogràfic dels pobles valencians [...] He arribat al convenciment que per a resoldre molts dels casos litigiosos seria insuficient una discussió per correspondència i no hi ha més remei que tenir una sentada amb vosté i els

altres que hi ha intervingut” (9 de novembre de 1935, reproduïda per Ferrando 2000: 140 i Cortés 2002: 132-133).

13. Segons Pizcueta (1985: 53) el número de *Timó* que havia d'aparèixer el juliol de 1936 ja estava confeccionat, encara que no va arribar a imprimir-se.

14. La secció de Filologia Valenciana de l'Institut d'Estudis Valencians estava integrada per Lluís Gonzalvo París, que feia de president, Carles Salvador, de secretari, i Manuel Sanchis Guarner, Francesc Almela i Vives i Bernat Artola i Tomàs, de vocals. Els objectius d'aquesta secció eren, segons l'article 2 del Decret de creació de l'Institut d'Estudis Valencians, “l'estudi i conreu de la llengua valenciana en tots els aspectes, en les varietats comarcals i unitat literària” (*Memòria*, 1937: 18-22). A més, adscrita a aquesta secció es creà la “Biblioteca del País Valencià” que, inicialment, es formà amb els fons procedents de la Diputació Provincial de València.

No cal dir que els esdeveniments posteriors i la implantació de la dictadura franquista impossibilitaren portar a la pràctica les assenyades propostes que s'hi oferien en aquest estudi, i no serà fins l'arribada de la democràcia als ajuntaments, a partir de l'any 1979, que molts pobles valencians van començar a recuperar oficialment el nom original valencià, encara que moltes vegades, al costat de la forma castellana.

L'organització del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a València

En aquest repàs per la vinculació de Manuel Sanchis Guarner amb les entitats valencianistes d'abans de la guerra, no voldríem deixar de fer esment d'una iniciativa que mai passà d'un estat merament embrionari, però que il·lustra magníficament quin era l'esperit emprenedor del jove filòleg: la proposta d'organitzar el 1938 a València el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, dins dels actes commemoratius del VII Centenari de la Conquesta de València per Jaume I.

La idea fou de Sanchis Guarner qui la compartí ràpidament amb el seu company Francesc de B. Moll, ja que en aquell moment tots dos es trobaven realitzant enquestes per a l'Atlas Lingüístico de la Península Ibérica a l'illa de Mallorca, que l'acollí magníficament. Seguidament presentà la proposta a Carles Salvador i a Nicolau Primitiu; el primer, engrescat amb la difusió de les Normes de Castelló, recentment aprovades, i amb l'organització de cursos de llengua a la premsa i per correspondència, i el segon, amb magnífiques relacions amb Lo Rat Penat (havia estat president fins gener de 1935) i el Centro de Cultura Valenciana, i en general, amb valencianistes de tots els signes, així com amb les autoritats locals i provincials.

La proposta de Sanchis Guarner tenia una enorme significació, i més procedent d'un jove de 23 anys, però ja amb un cert prestigi en el món cultural valencià després de la publicació de *La llengua dels valencians* (1933), no únicament per la importància del estudis filològics que amb tota seguretat generaria, sinó també pel l'alt valor simbòlic que suposaria la celebració d'un congrés sobre la llengua catalana a València.

Sanchis Guarner consultà també amb Josep Giner, en aquell moment un dels filòlegs valencians millor preparats, que havia publicat *La conjugació dels verbs en valencià* (1933), amb Enric Valor, qui des d'*El Tió Cuc* havia divulgat les Normes de Castelló a la ciutat d'Alacant, amb el pare Lluís Fullana, qui ja havia participat en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona el 1906 amb la presentació d'una comunicació, i també amb Lluís Revest i Corzo, de la Societat Castellonenca de Cultura i autor de *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu* (1930).

L'entusiasta Sanchis s'adreçà tot il·lusionat a Nicolau Primitiu fent-li saber que “ja tenim una llista completíssima dels qui podrien ésser propagadors del Congrés; a totes les nacions d'Europa i als Estats Units hi ha una vell estol de savis amants de la nostra llengua, els quals vindrien a València o ens transmetrien les llurs comunicacions, donant-li un aire científic i una envergadura internacional a les festes commemoratives de la Conquesta”.¹⁵

La resposta de Nicolau Primitiu fou ben sincera: “la vostra idea de celebrar el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a València ens plau alamon, [...] Nosatres us prometem contribuir en lo que'ns siga possible”. Ara bé, l'expert valencianista volgué ser franc amb el jove Sanchis

15. Carta de Manuel Sanchis Guarner a Nicolau Primitiu, Soller, 24 de gener de

1935. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Arxiu Personal. Carpeta

Papers solts / Manuscrits / Correspondència amical 1935-40/41.

Guarner i exposar-li els problemes que al seu parer sorgirien, derivats sobretot del nom de la llengua: un congrés sobre llengua catalana a València provocaria reticències entre “un grup de valencianistes enemics de tot lo que olga a hegemonia catalana [...] i és de tembre que la premsa, com ha fet atres voltes, es valga de la menor dissensió manifesta o encara sens ella per a promoure una campanya contra’ls valencianistes, i àdhuc contra Catalunya. I això sí que seria desagradable”. Per altra banda, a més d’aquestes objeccions, Nicolau Primitiu també recomanava “consultar el cas a les entitats culturals del País: Lo Rat Penat, Centre de Cultura, Castellonenca, L’Estel, etc., sens comunicar-los, naturalment, els escrúpols manifestats per nos; si estes entitats prenien sots la llur responsabilitat la organització de l’esmentat congrés, ab un rètol o atre, podria donar-se per descomptat l’èxit del mateix”.¹⁶

Per altra part, Carles Salvador també respongué a Sanchis Guarner expressant-li certes reticències: “Hi ha un perill —afirmava—: que els Bayarri, els Morante, i els Fullana aprofiten el motiu del Congrés per a escriure quatre articles de premsa i provocar un ambient contrari al científisme del Congrés, i això pel consabut *perill català*”. A més a més, el mestre valencianista també el prevenia de les dificultats econòmiques de la celebració del Congrés, amb un ajuntament capitalí i una diputació no massa disposats a col·laborar, i és per això que, coincidint també amb Nicolau Primitiu, li aconsellava posar-se en contacte amb el Centro de Cultura Valenciana, Lo Rat Penat o la Castellonenca de Cultura ja que “els Sr. Presidents o Directors d’aquestes entitats que tenen ben guanyada fama i solvència davant les autoritats oficials podran fer més que no uns senyors de bona voluntat”. Carles Salvador acabava la carta fent-li saber que “podeu comptar amb mi. Jo us ajudaré tot el que podré. Vós i Renat¹⁷ haureu de portar el pes de feina si ha d’ésser organitzat únicament pels valencians [...] Si penseu que aquestes objeccions es poden salvar, mans a l’obra i avant!”.¹⁸

La magnífica idea de Manuel Sanchis Guarner no arribà a quallar, tal vegada per les reticències de dos dels seus possibles i imprescindibles col·laboradors, o per altres motius que no coneixem. Per altra part, el que sí que és cert que cas d’haver anat endavant la iniciativa encara hagués entropessat amb problemes molt més grans derivats de l’enfrontament armat de 1936.

Siga com siga, amb aquesta iniciativa podem veure, una vegada més, la magnífica visió de Sanchis Guarner pel que feia a les necessitats de la llengua, sobretot ací a València, on un esdeveniment d’aquest tipus haguera suposat un impuls extraordinari en la difusió i implantació de la normativa ortogràfica aprovada a Castelló el 1932.

Anys de resistència, 1951-1963

Pel que fa a les relacions de Manuel Sanchis Guarner amb les entitats valencianistes durant l’època de postguerra, únicament ens referirem en aquestes pàgines als contactes de Sanchis Guarner amb el món social i cultural valencià arran de la difusió a València del *Diccionari Català-Valencià-Balear* i de la seua participació en el Centro de Cultura Valenciana. En el cas de Lo Rat Penat ens remetem a les notícies aportades per Santi Cortés en aquestes mateixes pàgines.

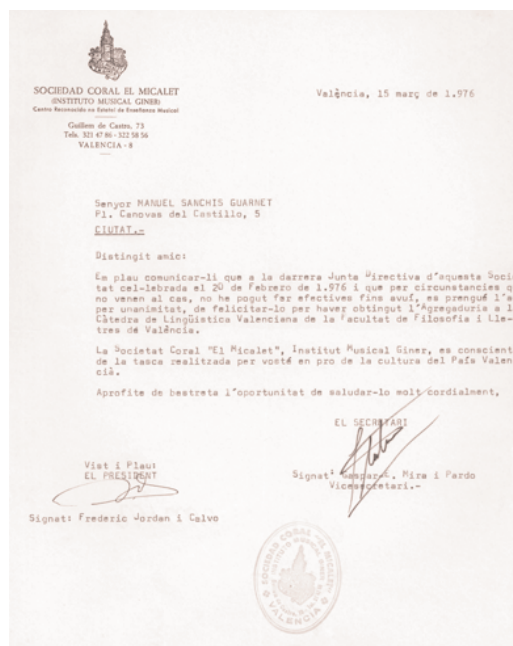
16. Carta de Nicolau Primitiu a Manuel Sanchis Guarner, número 60, Epistolari Nicolau Primitiu, volum II. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu, Arxiu personal.

17. Es refereix a Josep Giner i Marco (València 1912-1996) que habitualment emprava el pseudònim de Guillem Renat i Ferris.

18. Carta de Carles Salvador a Manuel Sanchis Guarner, 3 de febrer de 1935. Biblioteca Valenciana. Arxiu personal de Manuel Sanchis Guarner.

Don Nicolau Primitiu Gómez.

Carta de felicitació a Sanchis de la Societat Coral "El Micalet".

Efectivament, Manuel Sanchis Guarner repregué de manera decidida els contactes amb els diversos sectors de la societat valenciana, sobretot amb les entitats valencianistes i autoritats locals, a partir de la celebració dels actes de difusió del *Diccionari Català-Valencià-Balear* realitzats a València el 1951.

Després de la constitució del Secretariat del *Diccionari* a València¹⁹ una de les primeres iniciatives que emprengué fou la publicació d'uns fulls de propaganda, redactats per Sanchis Guarner, amb el títol "El *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Notícia informativa publicada per la Comissió Patrocinadora del *Diccionari* en València".²⁰ En aquest opuscle es feia un repàs històric des dels orígens del *Diccionari*, situats en la *Lletra de convit* publicada el 1901 per mossèn Antoni M. Alcover, fins el moment actual, ressaltant la iniciativa de les exposicions per a presentar l'obra a diferents ciutats. També hi trobarem un apartat especial dedicat a "València i el *Diccionari*", on es feia un repàs històric per l'interés dels valencians en la replega del lèxic en la llengua pròpia, des de Joan Esteve al segle XV fins a la incorporació de Sanchis Guarner a les tasques del *Diccionari*.²¹ Aquest era considerat com "un diccionari exhaustiu de totes les formes de l'idioma en el temps i en l'espai, dialectals i literàries, antigues i modernes, necessari per a l'estudi de la llengua i indispensable per a tot el qui vullga conèixer-la a fons", i era, per tant, "el més complet que mai s'haja fet de cap llengua neo llatina".

En tot cas, el projecte més important en la difusió d'aquesta obra consistia en la realització d'una Exposició sobre el *Diccionari*, iniciativa del membre del Secretariat de Barcelona Joan Mateu Ballester, que ja s'havia realitzat amb gran èxit a aquesta ciutat durant el mes de juny de 1951.

19. Moll (1975: 110) diu que el secretariat es constituí a València al mes d'octubre, i estava presidit per l'arquitecte Joan B. Carles Llemosí, i integrat per Emili Beüt, Josep Cano, Leopold Martínez i Enric Valor.

20. Un poc abans, el mateix 1951, s'havia publicat a Barcelona per la Comissió Patrocinadora del *Diccionari* a Catalunya un opuscle de característiques semblants.

21. Xavier Ferré (2000: 100) fa una breu

descripció d'aquest fullet. Per altra part, *Las Provincias* del dia 16 de desembre de 1951 aprofitava aquest opuscle per redactar l'article aparegut a tota pàgina sobre "València, en la magna gesta del *'Diccionari'*".

L'Exposició del *Diccionari Català-Valencià-Balear* se celebrà a la ciutat de València entre els dies 12 i 22 de desembre de 1951.²² Amb aquesta Exposició, que pretenia difondre i promocionar l'*Obra del Diccionari*, s'oferia una visió panoràmica de la totalitat de la llengua catalana i la seua evolució, i mitjançant un conjunt de mapes, gràfics i fotografies es mostraven les seues característiques més importants i els territoris on era parlada. Des dels primers moments que es plantejà a València la realització d'una sèrie d'activitats de promoció del *Diccionari*, hi va haver una gran unanimitat en la societat valenciana i un recolzament actiu de les iniciatives que es portaren a terme. Aquesta unanimitat la tornarem a trobar en el moment de la constitució de la *Comissió Patrocinadora del Diccionari* que estarà integrada pel bo i millor de món cultural i polític valencià del moment. El seu president fou Nicolau Primitiu Gómez-Serrano, un dels pocs hòmens que, segons Francesc de B. Moll (1975: 110-111), “saben ésser amics malgrat les discrepàncies d'opinió”; s'hi comptava també amb personalitats procedents del món oficial de l'època, com ara el president de la Diputació de València, F. Cerdà Reig, l'alcalde de València, Baltasar Rull Villar, el regidor Francesc Roda Soriano, el diputat provincial Manuel González Martí o el director de *Las Provincias*, Martín Domínguez. A més a més, hi havia representants de les diverses tendències del valencianisme, des de Joan Fuster, Josep Giner, Enric Duran i Tortajada, J. B. Carles Llemosí, Adolf Pizcueta o Carles Salvador, fins a Joaquim Reig, Salvador Ferrandis Luna, Ignasi Villalonga o Emili Beüt, José Ombuena i Julián San Valero, entre altres. Una bona representació, en definitiva, de la societat valenciana del moment.

La sessió d'inauguració es realitzà a l'Ajuntament de València, amb gran solemnitat, el 12 de desembre de 1951; fou presidida per l'alcalde Baltasar Rull Villar i comptà amb la presència de nombroses autoritats i representats valencianistes; tant era així, que l'acte tenia un cert caràcter semioficial.²³

A més d'aquesta multitudinària iniciativa de difusió del *Diccionari* també voldríem ressenyar-ne una altra que no tingué tanta repercussió, prevista per a octubre de 1953 però que l'autoritat governamental prohibí de manera categòrica.

Amb motiu de l'edició del volum V del *Diccionari* el Secretariat de València programà un acte per al 10 d'octubre al Saló de Reis del Palau de la Generalitat de la ciutat de València.²⁴ S'esperava la presència de destacats valencianistes juntament als representants del *Diccionari*, tant de Barcelona com de Mallorca, encapçalats per Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner. Nicolau Primitiu, com a president de la Comissió Patrocinadora del *Diccionari* a València preparà unes quartilles per a llegir-les, però, tal com explica, pocs minuts abans de començar la reunió “fou suspesa per la policia sens explicació, millor dit, la censura no va autorisar la reunió, després d'anunciada”.²⁵ L'incident sembla que fou una mala jugada del Governador Civil, segurament per fer veure, tant a les autoritats franquistes de l'Ajuntament i Diputació de València i als sectors més valencianistes, qui era qui realment manava aleshores a València. Això es desprén, almenys, dels fets: l'acte tenia totes les autoritzacions pertinents, havia

22. Aquesta era la data prevista en què s'havia de realitzar l'Exposició, però, realment, es clausurà el 19 de desembre de 1951. El motiu fou que als mateixos locals de l'Ajuntament s'havia de realitzar una altra exposició per tal de commemorar el III centenari del naixement del Pare Tosca, que es complia el 21 de desembre. Per aquest motiu, el Secretariat de València decidí clausurar l'exposició abans d'hora i traslladar la conferència que havia de

pronunciar Sanchis Zabalza fins després de les festes de Nadal. Vegeu *Levante i Jornada*, 19 de desembre de 1951.

23. Moll (1975: 110) recorda el recolzament moral de l'alcalde de València i del president de la Diputació, Cerdà Reig, “la qual cosa donà un caràcter semioficial als actes que se celebrarem”.

24. El dimecres 7 d'octubre de 1953, Emili Beüt va comunicar a Nicolau Primitiu que

“lo dissabte provinent es celebrava una reunió a la Generalitat am motiu de la publicació del V tom del Dic. Català-Valencià-Balear i vindrà Moll, Sanchis Guarner i altres, i volen que diga quelcom”. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Propòsits I, pàgs. 90b-91.

25. Notes manuscrites de Nicolau Primitiu. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Cartes soltes Exposició.

estat anunciat per la premsa, estaven convidades les autoritats municipals i provincials, es realitzava en un lloc oficial i ben significatiu i, finalment, en l'últim moment, fou suspès sense cap explicació per la policia. Nicolau Primitiu, que va viure de ben prop els fets, el narra en els seus quaderns:

“Dissabte, 10-X-1953. Per la vesprada passe per la llibreria d'Almela; aquí són Soler i Godes, Carles Salvador i atres. Ve Matalí i se'n anem a la Generalitat on hi ha una reunió celebrant la publicació del V volum del *Diccionari* Català-Valencià-Balear, i aquí volen que jo diga unes paraules i atres. Estan convidats l'alcalde, lo President de la Diputació i vénen comissions de Mallorca i Barcelona.

En arribar a la Generalitat ens espera Beüt qui ens diu que la policia ha suspès l'acte sens que sàpien lo motiu i també lo sopar.

En vista d'açò, Carles, Matalí i jo se n'anem a la Casa de Catalunya on dóna una conferència lo prof. Gual Camarena aprop de Jaume I, en castellà.

Diumenge, 11-X-1953. Em telefona Moll preguntant-me si em vindria bé que vingueren a saludar-me i canviar impressions los del *Diccionari* i acordem que vindran i els rebré cap a les cinc de la vesprada [...]

Per la vesprada hi ha provessó per varis carrers per a tornar el Sant Calze a la capella. Jo no assistixc, però, per rebre los gramàtics.

Serien les cinc de la vesprada, vénen Moll, Sanchis Guarner, Beüt i atres. A casa havia fet preparar unes pastes i vins per a obsequiar-los. Sanchis Guarner i Beüt contén l'odissea de la suspensió puix que han estat camejant fins les sis de la vesprada per satisfer les demandes de dats que demanava la censura, fins que clarament han dit que precisaven una ordre de la policia. Ab lo president de Lo Rat Penat, En González Martí, sots-president de la Diputació han anat a parlar am lo cap de la policia, més aquest no'ls ha volgut rebre”.²⁶

Per la seua part, Nicolau Primitiu, en les paraules que havia preparat, recordava a l'iniciador del *Diccionari*, mossén Alcover, i als seus continuadors, Moll i Sanchis Guarner, però en la major part del discurs, el patrici valencià insistia en la seua idea sobre la necessitat de buscar un nom per a la llengua comuna de valencians, catalans i mallorquins, nom que per a ell no era altre que *bacavés*. Així afirmava que “fa temps que estem convençuts de què aquestes pomposes llengües Mallorquina, Valenciana o Catalana no són més que dialectes literatitzats d'una gran, bella i magnífica llengua literària calguda d'un nom comú”, i aquest, seguint l'exemple de mossén Alcover en donar-li un nom al seu *Diccionari*, havia de ser pres de “les primeres síl·labes dels tres noms, i així va eixir Ba-Ca-Va, Bacavés i Bacavenc, pròpia d'un país ideal, Bacàvia”.

Manuel Sanchis Guarner al Centro de Cultura Valenciana

Com hem dit anteriorment, l'acostament de Manuel Sanchis Guarner a les dues entitats valencianistes més tradicionals, Lo Rat Penat i Centro de Cultura valenciana es produí després de la seua tornada a València el 1959. Sanchis Guarner entengué que com a intel·lectual i home de cultura havia d'aprofitar

26. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Propòsits I, pàgs. 92b-94. També ens dóna la seua visió dels fets Francesc de B Moll (1975: 138), qui els recorda amb certa tristesa: “Dins de la primera quinzena d'octubre tinguérem a València una reunió de membres dels tres Secretariats del *Diccionari*, a la qual assistiren: Emili Beüt i Belenguer, Josep Cano Marqués, Joan B. Carles Llemosí i Leopold Martínez Vidal, pel Secretariat de València;

Joan Ballester Canals, Manuel Blasi Mora i Joan Mateu Ballester, pel de Barcelona; i Manuel Sanchis Guarner i jo, pel de Mallorca. M'havien encarregat una conferència pública que havia de pronunciar a València el 10 d'octubre, però no hi hagué manera d'obtenir el permís del governador civil. Era el dia que jo complia 50 anys, i aquell fracàs diplomàtic tenia un aspecte agre de mal averany; però es veu que no tingué eficàcia el malefici, perquè les coses

continuaren el seu curs cada vegada amb més bons resultats. Fora de la negativa del Ponç Pilat, les autoritats valencianes ens reberen, més que amablement, entusiàsticament: així ho puc afirmar del batlle Sr. Baltasar Rull, del President de la Diputació Sr. Francesc Cerdà Reig i del vicepresident Sr. Manuel González Martí (que eren, tots, membres de la Comissió Patrocinadora valenciana del *Diccionari*)”.

totes les esclertes que el règim franquista permetia per difondre el valencianisme i dur a terme una labor cultural, talment com feien altres companys nacionalistes.

El Centro de Cultura Valenciana s'havia caracteritzat des del final de la Guerra Civil per una existència lànguida, limitada a les iniciatives d'alguns dels presidents de seccions més actius, com ara Nicolau Primitiu des de la *Secció de Toponímia i Paleotoponímia*, i a la publicació de la revista de l'entitat. Des de maig de 1956 Nicolau Primitiu ocupava el càrrec de Director Degà, i al llarg de la seua presidència es limità a dur a terme la seua funció tan dignament com pogué. Els intents per traure-la de l'ensopiment en què es trobava immersa i d'activar les diverses Seccions en què s'estructurava la institució, xocaven amb la passivitat dels membres de la Junta de Govern quan no amb la resta de membres de l'entitat. Fins i tot, en determinats moments optà per nomenar com a Directors de Número persones que pensava que podien aportar un nou impuls a l'entitat des d'un punt de vista valencianista.²⁷ Ara bé, Nicolau Primitiu havia perdut les esperances en el Centro de Cultura Valenciana com a organització aglutinadora d'elements valencianistes, i conscient d'aquesta realitat mai impulsà aquesta institució per aquest camí; per contra, Nicolau Primitiu recolzarà molt més les iniciatives valencianistes de Lo Rat Penat, sobretot, l'organització dels cursos de llengua que tant d'èxit tenien.

De fet, en unes anotacions manuscrites a l'ordre del dia de la reunió de les Juntes de Govern i General del 22 de març de 1961, Nicolau Primitiu escriu que “no hi ha res a fer. Cada dia més castellanyada”, referint-se, segurament, a la composició de la junta.²⁸

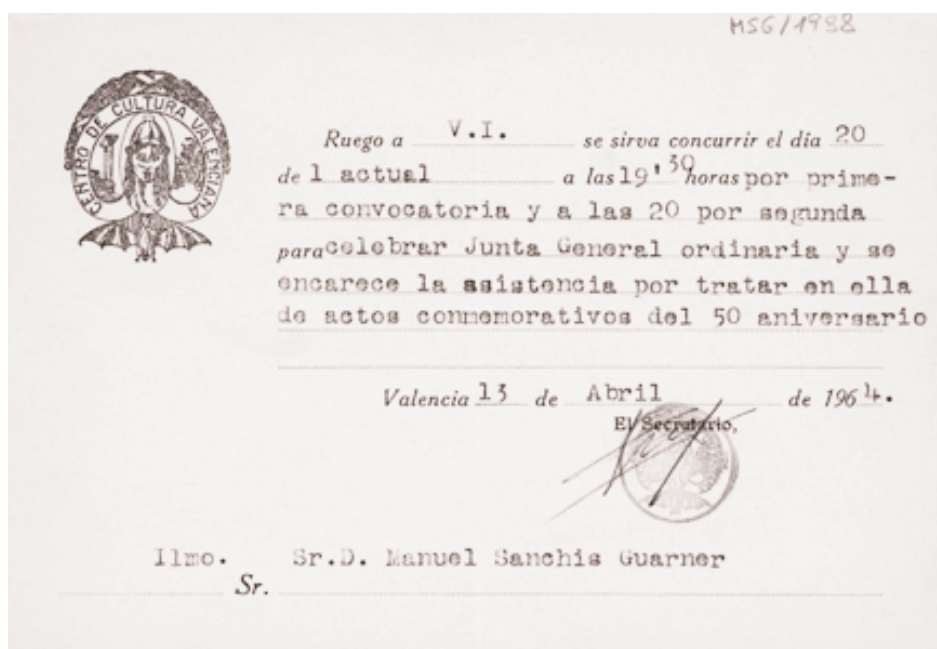
Tal vegada per aquest motiu Nicolau Primitiu propicià l'entrada de destacats elements valencianistes en el Centro de Cultura Valenciana, com per exemple Manuel Sanchis Guarner, el qual ingressà el 22 de febrer de 1962 amb el discurs “Els moros valencians i el Cid”. Sobre aquest nomenament, la correspondència entre Antoni Igual i Úbeda, que havia de respondre al discurs de Sanchis, i Nicolau Primitiu revela l'interés de l'un i l'altre en la incorporació de Sanchis Guarner per tot el que podia aportar al Centre. Així, Igual i Úbeda demana a Nicolau Primitiu que “seria molt interessant que llixqués S. Guarner el seu discurs abans que altres per a comptar-lo prompte com a element actiu. Ja vosté m'entén”. Pel altra banda, Nicolau Primitiu li deia que “si ja teniu enllestits els dos discursos —de Sanchis Guarner ja sé que el té, i el vostre— el dimecres propinent, dia 3 de ninou, podem assenyalar dia de la recepció. A mi particularment m'interessa, i al C. de C. V. crec que també, comptar amb Directors addictes a la bona causa de la valencianitat per a poder pesar quelcom al Centre. Mentre a la Junta General no hi haja majoria nostrada és inútil parlar de reforma d'Estatuts ni de res que convinga a la renaixença”.²⁹

A més de Sanchis Guarner, a Nicolau Primitiu li hagués agradat veure com a membres del Centro de Cultura Valenciana a altres destacats valencianistes. Així, el 1958 demanà el *curriculum vitae* a mossén Vicent Sorribes Gramatge, i també a Frederic Moscardó, amb la idea de proposar-los com a directors de número, encara que finalment, per motius que desconeguem, no s'hi van incorporar. A més, Nicolau Primitiu tenia redactada una nota titulada “Relació de algunes persones de suficient cultura que pogueren ingressar al Centre de Cultura Valenciana”, la qual estava estructurada amb el nom de les Seccions a

27. S'ha d'assenyalar que, fins i tot, tenia en ment la introducció d'alguns canvis en els estatuts de l'entitat, aprovats el 1927, tal com ha fet veure Rosa Gómez Casañ (1997: 141, nota 17), segons la documentació conservada al seu arxiu personal (Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Centro

de Cultura Valenciana, plec Mestall. Estatuts).
28. Notes mecanografiades de Nicolau Primitiu per a la sessió de la Junta de Govern i General del 21 de març de 1961. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Centro de Cultura Valenciana, plec 1961-62. Correspondència.

29. Carta d'Antoni Igual i Úbeda a Nicolau Primitiu, 27 de desembre de 1961, i carta de Nicolau Primitiu a Igual i Úbeda, 29 de desembre de 1961. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Centro de Cultura Valenciana, plec 1961-62. Correspondència.

Convocatòria del Centro de Cultura Valenciana.

les quals podrien integrar-se. La relació és aquesta: Art: Josep M. Bayarri i Hurtado, Leopold Querol i Roso, Enric Ginesta i Peris, Josep Iturbi, Genar Lahuerta. Francesc Lozano, Pere de València; Història: Vicent Gascón i Pelegrí, Josep M. Giménez i Fayos, Josep M. Ibarra i Folgado, mossén Frederic Moscardó i Cervera; Literatura: Rafael Ferreres, Joan Fuster i Ortells, Lluís Guarner i Pérez, Dídac Sevilla i Andrés, Mossén Vicent Sorribes i Gramatge; Arqueologia i Prehistòria: Josep Alcàcer i Grau, Enric Pla i Ballester; Filologia: Josep Antoni Borràs i Joan, Francesc Ferrer Pastor, Manuel Sanchis Guarner.³⁰ En aquest sentit, Nicolau Primitiu presentà a les Juntes de Govern i General del 6 de juny de 1962 la proposta d'estudiar la possibilitat d'augmentar el nombre de Directors de Número del Centro de Cultura Valenciana a cinquanta membres ja que "no hi ha vacants al C. de C. Valenciana i hi ha valencians que degueren estar ací".³¹

Siga com siga, el cas fou que el 1962 Manuel Sanchis Guarner ingressà al Centro de Cultura Valenciana de la mà de Nicolau Primitiu. Ara bé, la seua vida corporativa no fou molt intensa; l'il·lustre professor estava ja bastant enfeinat amb les classes a l'institut Sant Vicent Ferrer i a la Facultat de Filologia, així com amb l'elaboració de diferents estudis i publicacions. Tot i això, des de 1962 fins a 1970 encara publicà tres articles a la revista *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, "Els moros valencians i el Cid: Literatura, historicisme i historicisme" (1962), "Dos dominics coetanis en les antípodes literàries; Antoni Canals i Sant Vicent Ferrer" (1966) i "El Regne de València en el segle XVII vist pels viatgers estrangers" (1969-70).

En aquesta mateixa revista podem trobar algunes ressenyes d'obres de Sanchis Guarner signades, com no podia ser d'altra forma, per Nicolau Primitiu i publicades poc abans de l'entrada de l'actiu professor

30. Si bé la llista és eloqüent per la presència d'alguns noms destacats del panorama cultural valencià de l'època, també ho és per l'absència d'altres noms ben significatius. Font: Notes mecanografiades de Nicolau Primitiu. Biblioteca Valenciana. Biblioteca

Nicolau Primitiu. Carpeta Centre de Cultura Valenciana, plec 1961-62. Correspondència.

31. A continuació Nicolau Primitiu afegia, per ordre alfabètic "per no fer preferències", la relació de noms que hem reproduït. Font: Notes mecanografiades de Nicolau Primitiu

per a la sessió de la Junta de Govern i General del 6 de juny de 1961. Biblioteca Valenciana. Biblioteca Nicolau Primitiu. Carpeta Centre de Cultura Valenciana, plec 1961-62. Correspondència.

en aquesta entitat. Concretament es tracta de ressenyes a “Le dictionaire historique et dialectal du catalan ‘Alcover-Moll’. Travaux, problèmes et méthodes” (Louvain, 1953), “La cartografía lingüística en la actualidad y el atlas de la Península Ibérica” (Palma de Mallorca, 1953), “Los nombres del murciélago en el dominio catalán” (Madrid, 1957) i “L’ideal cavalleresc definit per Ramon Llull” (Palma de Mallorca, 1958), que aparegueren al volum 46, corresponent a 1961.

A més a més, Sanchis Guarner també col·laborà amb la Secció de Cronistes del Regne de València, presidida per Carreres Zacarés, cronista de la ciutat de València,³² constituïda arran de l’Assemblea provincial celebrada el 1954 a València. En el seu naixement tingué un paper determinant la presència de Nicolau Primitiu i de Vicent Badia Marin, la qual cosa li conferí un caràcter valencianista. Tant és així que a les assemblees anuals s’emprava habitualment el valencià, tant en les circulars, programes o documentació administrativa com en les ponències i parlaments, i fins i tot les conclusions escrites es redactaven en valencià.

Des de 1957 se celebraven els anomenats dissabtes literaris, que no eren sinó les reunions habituals dels cronistes al saló de Consolat de la Llotja, però on l’assistència era pública. Participaven poetes com ara Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto, Santiago Bru i Vidal, erudits, Francesc Almela i Vives, Francesc de P. Monblanch, investigadors, Lluís Lluch Garín, Domènec Fletxer i Valls, Enric Pla Ballester, valencianistes, Frederic Moscardó, Xavier Casp, Vicent Sorribes, així com cronistes de pobles i ciutats valencianes. En aquests actes uns i altres mostraven públicament els seus treballs als assistents.

Quan Sanchis Guarner entrà en contacte amb el Centro de Cultura Valenciana també hi participà en aquesta Secció amb dues conferències. La primera, el 10 de març de 1962, que portava per títol “Repercussions idiomàtiques de l’expulsió dels moriscos”, i la segona, el 2 de febrer de 1963, “Els pobles valencians parlen els uns dels altres”, el contingut de la qual coincidí amb el primer volum del llibre que amb aquest mateix títol publicà aquell any a l’editorial L’Estel, on recollia nombrosos refranys i dites populars d’un gran nombre de pobles valencians, i que encetà una sèrie de quatre llibres dedicats al folklore geogràfic valencià.

Amb aquest recorregut per les múltiples iniciatives que Manuel Sanchis Guarner dugué al llarg de la seua vida relacionades amb les entitats valencianistes més tradicionals, observem per damunt de tot la seua voluntat d’oferir els seus coneixements i els seus esforços a la societat valenciana; durant el període 1930-39, època de màximes llibertats, amb l’entusiasta col·laboració amb societats valencianistes integradores, que permetien el creixement del valencianisme en aquesta fase inicial; posteriorment, durant el franquisme i els primers anys de la democràcia, dedicant-se per complet a l’estudi i difusió de la llengua i cultura pròpia, tal i com demostren els nombrosos estudis i treballs elaborats i les conferències impartides.

Tant és així que, a finals dels anys setanta del segle XX, la seua figura es convertirà en un referent inconfusible del valencianisme i en un exemple a imitar per estudiants i professorat de totes les terres de parla catalana. Home compromés amb la seua gent i amb el seu País, no dubtà en esforçar-se al màxim per tal de lliurar-nos als valencians un enorme tresor en forma de llibres, articles o estudis, amb l’ànim sempre present de treballar per enfortiment de la personalitat valenciana.

32. La Junta del Centro de Cultura Valenciana aprovà el 2 de juny de 1955 la creació de la Secció de Cronistes del Regne de València, prèvia petició per escrit d’a-

quests al degà del Centre, José Caruana. Sobre aquesta qüestió vegeu Roca Traver (1996: 53-54).

Dinar de germanor organitzat pels Cursos de Llengua de Lo Rat Penat. Vegem Moll, Fuster (dret) i Enric Soler Godes.

Bibliografia:

- BLASCO, Ricard (1979): “El valencianisme cultural durant la Guerra Civil (1936-1939)”, *L’Espill*, núms. 1-2, València, pàgs. 95-169.
- CORTÉS CARRERES, Santi (2002): *Manuel Sanchis Guarner. Una vida per al diàleg*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Biblioteca Sanchis Guarner, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- CUCÓ, Alfons (1971): *El valencianisme polític, 1874-1936*, València, Col·lecció Garbí 2.
(1999): *El valencianisme polític: 1874-1839*, Edició ampliada i revisada, Catarroja, Afers.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2000): “Fabra i el País Valencià”, *Simposi Fabra*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans.
- FERRE, Xavier (2000): *No tot era Levante feliz. Nacionalistes valencians (1950-1960)*, Benicarló, Edicions Alambor.
- GÓMEZ CASAN, Rosa (1997): *Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971). Una aproximació a la seua vida*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- MEMÒRIA. Institut d’Estudis Valencians. *Membres. Reglament Interior*. València, 1937.
- MOLL, Francesc de Borja (1975): *Els altres quaranta anys, 1935-1974*, Mallorca, Editorial Moll.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1980): “Gómez Nadal: fragments d’una entrevista”, València, *Trellat*, núm. 2-3, estiu-tardor de 1980, pàgs. 79-88.
- PIZCUETA, Adolf (1985): “Una gran persona, un gran valencià”, dins *Homenatge Sanchis Guarner*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, pàgs. 52-55.
- ROCA RICART, Rafael (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, IIFV-Bromera, Alzira.
- ROCA TRAVER, Francisco A. (1996): *La Real Academia de Cultura Valenciana*, València, Consell Valencià de Cultura, Sèrie Minor, núm. 31.